

V. NŐI HÁLÓZATOK

MINOSZ – WIZO – BET DEBORA

A zsidó női vallási és társadalmi hálózatok létrehozásának okairól

HROTKÓ LARISSZA PhD,
„Kaufmann Dávid” Kutató csoport, OR-ZSE
E-mail: lara.r@t-online.hu

DOI 10.23716/TT0.24.2020.13

Absztrakt

Az alá-felé rendeltség és a szükségesség a családi hálózatok főbb kritériumait képezik. A zsidó nők 19. században kilépték a családi hálózatból és aktív résztvevőivé váltak a társadalmi és vallási-társadalmi hálózatoknak. Mi volt a zsidó női vallási és társadalmi hálózatok oka? Mi volt a céljuk és milyen eredményt értek el? A tanulmány ezeket a kérdéseket tárgyalja.

Kulcsszavak: családi hálózat, társadalmi hálózat, nőegylet, cionizmus, zsidó nő

A család a társadalom olyan sejtje, amely a közeli és távoli rokonságával együtt egy hálószerű képződményt hoz létre. Az ilyen rokoni hálók kapcsolatait vizsgálta például Claude Lévi-Strauss (1908–2009) szociológus, etnológus és a strukturális antropológia atyja. Többek között a háló résztvevői közötti szociális kapcsolatokat értelmezte. Egyik megállapítása az volt, hogy a család nem egy természeti képződmény, hanem a társadalmi szükségszerűség eredménye:

„Die Familie ist nicht Naturgegebenes, sondern etwas von der Gesellschaft notwendig hervorgebrachtes: eine Art und Weise, uns in Beziehung zu anderen zu setzen und zu denken, elementarer Baustein jener Ordnung, die wir meinen, wenn wir von ‚Verwandtschaft‘ sprechen.”¹

Lévi-Strauss másik számunkra releváns megállapítása szerint a család férfiúi a nőket a szükséges szocializáció céljából „használják fel.”² További diskurzusunk éppen e két szociológiai kritérium — az alá-felé rendeltség és a szükségesség — körül forog.

1 SÖDER-MAHLMANN 2005:73

2 SÖDER-MAHLMANN 2005:74

A hálóról, hálózatról és a hálózatkutatásról

A társadalmi hálózatok keletkezése, illetve a hálózati gondolkodás már a 18. században és pedig egy időben a modern társadalmak kialakulásával jött létre. Ez a folyamat a felvilágosodás és a polgárosodás idejére tehető. Az ezt megelőző hálószerű struktúrák nem nevezhetők hálózatnak, noha a kapcsolatok rendszere már a 18. század előtt is jelen volt az emberek életében.

Hálózattá ezek a rendszerek akkor váltak, amikor társadalmi és kulturális jelentőségű modellként kezdtek működni: *„Erst wenn Netze als Handlungs- und Beschreibungsmodelle soziale und kulturelle Wirkungskraft gewonnen, können sie als Netzwerke verstanden werden.”*³

A társadalmi hálózat fogalma valószínűleg az amerikai etnikai szociológiában született, amely a személyes kapcsolatokra alapuló interakciókat írt le. Richard THURNWALD, a német etno-szociológiai iskola alapítójának az olyan társadalmi intézményekkel (struktúrákkal) kapcsolatban, mint a családi élet, a gazdaság, az állam és a jog az volt a véleménye, hogy ezek egyrészt az emberi természetből, másrészt az alapvető társadalmi kapcsolatokból erednek. Emellett Thurnwald hangsúlyozta a struktúrák funkcionálisát:

*„Die verschiedenen Gebiete, auf die sich Institutionen beziehen: das Familienleben, die Wirtschaft, der Staat, die Rechtsordnung, usw. ergeben sich aus der menschlichen Natur und den Grundlagen aller Gesellschaftsbeziehungen überhaupt. Die einzelne konkrete Institution, die sich bei einem Volke findet, kann nur aus der Leistung gewertet werden, die sie innerhalb eines Kultursystems funktionell vollbringt.”*⁴

Yaling PAN kínai kutató munkája is hozzájárult jelen diskurzusunkhoz a társadalmi hálózati gondolkodásról. Tanulmányában Yaling Pan hagyományosan a konfuciusi filozófiából indult. Az ember létezése szerinte csak más emberekkel való kapcsolatainak keresztül definiálható.⁵ Ez a kutatás is hangsúlyozza a funkcionális és a szükségességet, mint a hálózat alakításának főbb elvét. Ezenkívül Yaling Pan említette a kínai hálózatokra jellemző alárendeltséget, amelyet bővebben a „Gleichheit der Ungleichheit” [Az egyenlőtlenség egyenlősége] fejezetében írt le. Például a családi kapcsolatrendszerben a fiú alá van rendelve az apjának, a feleség a férjének stb.⁶ Szerinte ez a funkcionális alárendeltség a hálózati összetartozás és a rend záloga.

³ BLASKÓ 2018:49

⁴ THURNWALD 1957:65

⁵ PAN 2008:96

⁶ PAN 2008:106

A társadalmi (és családi) alárendeltség rendszere elkerülhetetlenül megjelenik az alábbi hálózatok leírásában, hiszen a továbbiakban olyan női formációkról lesz szó, amelynek tagjait nem feltétlenül a közös végső célok, hanem az érdek, illetve a közös értékek hozták össze. A közös értékeket és interakciókat a zsidó vallásetnikai társadalmi kötődés és a nők társadalmi helyzete határozta meg.

MINOSZ – A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége

A társadalmi hálózatok létrehozása tehát szükségszerű: vagy azért, mert létfontosságúvá válik a társadalomban kialakult hiány pótlása (civil interakciók), vagy, mert szükséges a társadalmi működés szabályozása, illetve kontrollja (hatalmi interakciók). Ilyen szabályozó mechanizmusként szolgál egyébként maga a vallás is a polgári társadalomban. Harmadik okként megemlíthető még a külső nyomás és a külső elvárásoknak való megfelelés szüksége, ami nem egy elhanyagolható tényező.

1. kép: Baracs Marcellné

Az első zsidó női hálózatok — így a MINOSZ is — kialakulásában mindhárom fenti tényező közrejátszott. A magyar zsidó társadalom a 18. század végétől ütemesen növekedett, nőttek a szociális különbségek, kizárólag férfierővel a közösségek már nem tudták ellátni a szegényeket, hogy megakadályozzák a koldulást, vagy a járványok terjedését. A közösség férfi tagjai nem voltak képesek egyedül biztosítani az oktatást, se a modernizálódó kor egyéb szociális és kulturális feltételeit.

Ezért Magyarországon, a 19. század elején a német és az osztrák zsidók mintájára a közösségek (későbbi hitközségek) országszerte kezdtek alakítani jótékonyági nőegyleteket. Az országos zsidó társadalomnak a pesti közösség körüli koncentrációja eredményeként alakult meg 1922. március 16-án a MINOSZ, mint a zsidó nőegyleteket összefogó és támogató hálózat⁷. MINOSZ vállalta a magyarországi zsidó nők vallásos és szociális munkájának koordinálását. A Szövetség alapító elnöknője STEIN Manóné volt, majd éveken keresztül dr. BARACS Marcellné állt a hálózat élén. (1. kép: Baracs Marcellné) Az alapító ünnepségen nem csak a magyarországi zsidó nőegyletek elnöknői, de a hitközségek vezető rabbijai, többek között dr. HEVESI Simon főrabbi, a pesti Dohány utcai zsinagóga rabbija vettek részt. Hevesi Simon főrabbi későbbiekben is gyakran jelent meg MINOSZ rendezvényein, főleg, ha szükség volt egy tekintélyre a szervezet társadalmi jelentőségének növelésére.

MINOSZ kapcsolatot tartott az ország összes nőegyletével, a zsidó és a nem zsidó adminisztratív-kormányzati és kulturális intézményekkel, és jelentős mértékben hozzájárult a nők szakmai képzéséhez és továbbképzéséhez.

Rögtön megalakulása után az OMIKE-vel (Izraelita Kulturális Egyesülettel) együtt MINOSZ megszervezte és lefolytatta a zsidó gyerekek nyaraltatását és hamarosan meghirdette az ápolónői tanfolyamokat, majd egy ápolónői intézményt is létrehozott és leányotthont tartott fenn. Az ápolónői képzésnek fontos szerepe volt a zsidó betegápolásban. Erről BUDAI GOLDBERGER Gyuláné írt a „Zsidó ápolónőket kérjünk” cikkben 1932-ben.⁸

Több foglalkoztató műhelye is volt a MINOSZ-nak. Az egyik már 1924-ben nyílt meg Kertész utca 36-ban, ahol a „középosztály asszonyai” a szegény nők számára biztosítottak ingyenes kézimunka-tanítást és foglalkoztatást.⁹ A szociálisan elhívatott BARACS Marcellné elnöknő szokása szerint egy heves

⁷ Egyenlőség 1922/12.4

⁸ Egyenlőség 1932/17.12

⁹ Egyenlőség 1924/7.10

beszédet tartott, amelyben erősen kritizálta és vallástalanságnak nevezte a gazdagok fukarságát.¹⁰

Persze, nemcsak azok szereztek új készségeket és szakmai ismereteket, akik a MINOSZ segítségével ehhez támogatást kaptak. A hálózat aktív résztvevői is tanultak új szakmákat — az adminisztratív ismereteket, a könyvelést, a nevelést, a kommunikációt stb. — ami lehetővé tette a nők önálló társadalmi és gazdasági fejlődését.

MINOSZ-on keresztül a rabbik ellenőrzést gyakoroltak az országban működő nőegyletek tevékenysége felett oly módon, hogy a MINOSZ titkára és az elnökség több tagja általában tekintélyes férfiak voltak, akik ügyeltek a hagyományos erkölcsök megtartására. A MINOSZ vezetőségében például SZABOLCSI Lajos, az itt többször idézett „Egyenlőség” neológ zsidó lap főszerkesztője foglalt helyet, aki szigorúan vigyázott arra, hogy a Szövetség munkája az általa hagyományosnak tartott keretekben történjen. Éppen Szabolcsi akadályozta meg a nők választási jogának kiterjesztését Pestre, holott Budán már 1924 óta vehettek részt a közösségi választáson és tisztséget is viselhettek a világi vezetésben.¹¹ Strukturálisan tehát a hálózat nem hathatott ki az ország egész zsidó társadalmára.

Ugyanakkor az 1934-es „Egyenlőség” a MINOSZ-t és a hozzátartozó nőegyleteket elismerően „női tábornak” nevezte, kiemelve ezzel a nőegyleti hálózat stratégiai jelentőségét a zsidó társadalom számára.¹²

WIZO – Women’s International Zionist Organisation – magyarországi történetéből

A WIZO megalakulása nem az egész zsidó társadalom, hanem annak egy részének érdekét szolgálta. Ma a WIZO egy önkéntes alapon működő, nemzetközi karitatív hálózatnak nevezi magát, szociális működése a társadalom minden területére hat ki: a nők státuszának emelésétől az oktatásig és a gyereknevelésig. WIZO, amely ugyancsak a 20. század gyermeke, a zsidó társadalom struktúraváltásának következménye.

A magyarországi WIZO megalakulásának története szórósan kapcsolódott a Pro Palesztina Szövetséghez, a Magyar Cionista Szövetséghez és azok női

¹⁰ Meg kell jegyeznem, hogy BARACS Marcellné egy olyan család tagja volt, amely maga is egy országos hálózathoz hasonlított. Sógora — BARACS Károly udvari tanácsos — a Budai hitközség elnöke, első magyarországi Goethe-társaság és Pro Palesztina cionista társaság társalapítója, felesége SCHWARZ Paula a Budai hitközség nőegyletének elnöke, a Patronázs és a Pro Palesztina társaságok tagja volt. BARACS (Barach) család rendelkezett óbudai és szegedi, sőt bécsi kapcsolatokkal is.

¹¹ *Egyenlőség* 1926/6. 16-17

¹² *Egyenlőség* 1934/14.15

tagozataihoz. Az inspirációt a Cionista Világszövetség tagjaként az 1920-ban alapított nemzetközi WIZO adta meg.

WIZO valóban a női kezdeményezésre alakult meg és látványosan a nők felé fordult. A vallást a szervezet nem zárta ki, de ez már nem volt működésének elsődleges célja. A WIZO tevékenysége a férfiak cionista törekvéseinek és munkájának támogatására és gyakorlati segítségére irányult, vagyis a női alárendeltség itt is megnyilvánult. A szervezet aktivitása mindenekelőtt a pénzgyűjtésben és a zsidó állam alapításának propagandájában fejeződött ki. A WIZO megalakulásának határozata hangsúlyozta, hogy a szervezet a Cionista Világszövetségen és a Jewish Agency keretein belül érvényesül.

1929-ben Zürichben megtartották a XVI. Cionista Világkongresszust, amely a WIZO szempontjából azért is volt jelentős, mert a Cionista Kongresszus megnyitása előtt a Cionista Nők Világszövetsége (WIZO) július 22-én konferenciát tartott, amelyen határozati javaslatot fogadtak el önállósodás tárgyában. A WIZO immár társszervezetként működött együtt a Cionista Világszövetséggel. Ez egy nagy lépés volt az önálló hálózati gondolkodásban.

1930-ban a „Zsidó Szemlében” megjelent dr. FERENCZI Samuné cikke a zsidó nők aktuális társadalmi feladatairól, amely a Palesztina építésére fókuszált.¹³ És ugyanaz az újság 22. száma Ferenczi Samunét már a budapesti WIZO szervezet elnöknőjeként mutatta be. Vagyis ekkor alakult meg hivatalosan a magyarországi WIZO tagszervezet.¹⁴ Budapesten kívül szinte minden nagyobb településen (Miskolcon, Debrecenben, Sopronban) alakultak meg helyi WIZO-szervezetek.

A második világháború előtt a WIZO egy olyan női hálózat volt, amely választ akart adni számos zsidó politikai kérdésre. A hálózat keretében a zsidó nők tevékeny szereplőként léptek be a nemzetközi politikába, megszerezve az ehhez szükséges ismereteket és készségeket. A magyar WIZO intenzíven dolgozott a nők palesztinai kivándorlására való felkészítésére. Tagtoborzási és agitációs munka a WIZO napi munkájához tartozott. Speciális feladatként vállalta a WIZO a *halucok* (*he-Haluc* — zsidó ifjúsági szervezet) kivándorlásának támogatását.

1934-ben Friedmann Ignácné volt a magyarországi WIZO vezetője. Abban az évben tartották meg a Magyar Cionista Szövetség országos értekezletét, amelyen a WIZO tagszervezetként számolt be munkájáról. Az Országos

¹³ *Zsidó Szemle* 1930/2. 10

¹⁴ A közösség hagyománya az alakulást 1929-re teszi, amit nem is vitatunk, hiszen a szervezet 1930 előtt is működhetett, csak még nem volt tagszervezetként bejegyezve.

Értekezlet határozatának 3. pontjában a következőt rögzítette: „Az O. É. felhívja a Wizot, hogy indítson mozgalmat a MINOSz keretében az irányban, hogy a póttatutumokban a nők választójoga biztosíttassék.”¹⁵

A nők hitközségi passzív és aktív választójogának megadását a budai nők már 1924 óta szorgalmazták, ám eddig a MINOSz férfitagjai megakadályozták ennek megvitatását. A határozat szövegéből kitűnik, hogy a WIZO szoros kapcsolatban állt a MINOSz-al, ami az 1934. évi „Egyenlőség” cikke is igazol. Az „Egyenlőségre” nem volt jellemző a cionista hírek pozitív ábrázolása, de ebben az esetben mégis kivételt tett. A hír így kezdődött:

„A 'WIZO', a Palesztinába bevándorló nők kiképzésére és segítségére alakult nemzetközi szervezet november 1-én, csütörtökön tartotta meg évi tagösszejövetelén beszámolóját eddigi működéséről és évi programjáról.”¹⁶

A beszámoló azzal folytatódott, hogy dr. Friedmann Ignácné elnöknő megnyitója után dr. Kahánné felolvasta az üdvözlőket és Schill Salamonné előadta a megvalósítandó kulturális programot. Az osztrák WIZO-t RAPAPORTNÉ, az erdélyi WIZO-csoportot REITER Ilonka képviselte. Dr. BARACS Károlyné, BINE elnöknője és dr. BARACS Marcellné, a MINOSZ elnöknője segítőkészségüket, illetve együttérzésüket fejezték ki.¹⁷

Hahn Veronika, Vadas Vera,
Simon Erzsébet

Lancz Tiborné

Köves Katalin

2. kép: A WIZO elnöknői

¹⁵ Zsidó Szemle 1934/40/6

¹⁶ Egyenlőség 1934/44. 12

¹⁷ BINE – Budai Izraelita Nőegylet

A WIZO közvetlenül a második világháború előtt is aktívan folytatta tevékenységét. A WIZO Könyvéből (The Book of WIZO 1920–1970) tudjuk, hogy 1935-ben már KAHÁN Nissonné Gizi volt a magyarországi szervezet elnöke. 1937 márciusában a Magyar Cionista Szövetség a WIZO-val együtt nagygyűléseket szervezett a helyi csoportokban.

1945 és 1948 között a WIZO még működött, de 1948-ban — más cionista szervezettel együtt — megszűnt. Újraalakulását 1990-re datálják. (2. kép: A WIZO elnöknői)

Bét Debóra, avagy a „Debóra háza”

A hálózat neve egyrészt a zsidó nők történeti és társadalmi szerepére, másrészt arra a gyakorlatra utal, amely a második jeruzsálemi Szentély pusztulása (70. i.sz.) után terjedt el. Abban az időben a híres vallási vezetők körül alakult tanulói köröket (mondjuk főiskolákat) nevezték „házaknak.” Ennek a hálózatnak a Tóra tanulása, értelmezése és a vallási hagyomány rögzítése volt a célja. A 20. század végén létrehozott „Debóra házában” a zsidó nők olyan tanulásáról van szó, amely túl megy a Tóra és a Talmud értelmezésén.

Debórát, a hálózat névadóját nem csak a bírák korát leíró szentírási irodalomban szereplő bíróként, de Izrael tudósának és politikusának is tekintjük.¹⁸ A hálózat neve tehát szimbolikus, arra utal, hogy a zsidó nők új nemzedéke megtalálta a zsidó vallás és kultúra női gyökerét. Bét Debóra célja a zsidó nők vallási értékeinek képviselése és a női érdekérvényesítés. A hálózat rendszeres konferenciák formájában működik, bár van egy állandó stábja is, akik kapcsolatot tartanak a soron következő konferenciát szervező országgal.

A hálózat kezdeményezése 1998-ban született. Már 1999-ben volt az első találkozó Berlinben, amely Regina JONAS első női rabbi nevéhez fűződött. Ez a konferencia elsősorban a női rabbináussal, kántorsággal és tapasztalatcserével foglalkozott.

Budapesten 2006-ban tartották meg Bét Debóra hálózat találkozóját. Üdvözlő szavakat Alice SHALVI mondta *Pirke Avot* I/14 szavainak parafrázisával: Ha nem én vagyok magamért, akkor ki van értem? De ha csak magamért vagyok, akkor mi vagyok? Ha nem most, akkor mikor?¹⁹

A hálózat szükségességét SHALVI így fejezte ki: „*We need to be involved, to have national, regional and global connections. Bet Deborah is one*

¹⁸ Debóra könyve – 8-7. sz. i. e.

¹⁹ SHALVI 2007:17-23, itt 22.

example of such a connection and it must continue, dealing primarily European Jewish issues”.²⁰

Lara DÄMMIG „Voluntary Work and Jewish Renewal: Observations on the Situation in Germany” című előadása bevezetőjében zsidó feminista formációnak nevezte Bét Debórát és megerősítette a rendszeres találkozók megszervezésének szándékát.²¹

Cselekvésre szólította fel a zsidó nőket a bécsi 2013-as konferencia is, amelynek témája „Tikkun Olam”, a világ jobbítása volt. Ez a konferencia a környezetünk politikai és gazdasági problémáival foglalkozott, szép számban képviselték magukat a konferencián a szekuláris zsidó nők is. Fiatal baloldali politikusnők szólaltak fel, némelyik erős szociáldemokrata háttérű családból.

A 2019-es belgrádi konferencia is mutatta Bét Debóra politikai profilját. A felszólalók között ultrabalos is volt, amely követelte Izrael elítélését. Többség mégis erősen ellenezte ezt, előadása kiabálásba fulladt bele.

Az európai zsidó női társadalom erősen polarizálódott, de a nők továbbra is igénylik a zsidó környezetet — ez a gyakorlat folytatódik a 21. században is.

3. kép: Nők a Bét Debóra konferenciáján

²⁰ SHALVI 2007:17-23, itt 22.

²¹ DÄMMIG 2007:25-33, itt 25.

A vallási attitűd jelen van most is, de nem dominál. Bét Debóra hálózat nem kifelé a világba, hanem inkább befelé a zsidó európai társadalomba tendál. Tudtommal csak Németországban történt kísérlet a Bét Debóra együttműködésére a nem kimondottan zsidó női progresszív szervezetekkel, de ezt nem a Bét Debóra kezdeményezte. Az együttműködés mind ez ideig inkább elvi maradt.

Következtetések

A fentiekhez hozzá kell még tennem, hogy a 20. században az ortodox zsidó világban is volt egy globális vallási-politikai hálózat, amelyet 1912-ben „Agudat Izrael” név alatt alapítottak meg. Ennek a szervezetnek volt egy női tagozata, Magyarországon pedig több társszervezete is működött.

A zsidó nők múltjába való visszatekintésem nem volt öncélú. A történeti leírás a mai folyamatok megértését és fejlődésük társadalmi értékelését szolgálja. Bét Debóra feminista hálózatról szóló rész ezt valamennyire meg is mutatta.

A régi és jelen zsidó női hálózatok közös érdeke az interakció, azaz egy bizonyos cél érdekében folytatott tevékenység megvalósítása és az ehhez szükséges tapasztalatcsere. A hálózati konstrukció alapját a közös értékek szolgálják ma is, amelyek közé tartozik a zsidó nők helyzetének javítása és a zsidó vallási és kulturális hagyomány megőrzése. Vagyis ezek a női hálózatok is vallásetnikai formációknak tekinthetők, amelyek csak ritkán és valószínűleg *ad hoc* (azaz csak egyes akciók idejére) nyitnak a nem zsidó szervezetek felé. Közös vallásetnikai jellegük ellenére a leírt hálózatok között nagy különbségek észlelhetők. Hiszen miközben MINOSZ többé-kevésbé az egész magyarországi zsidóságot képviselte, sőt szoros kapcsolatban állt az ortodox zsidó női egyesületekkel is, a WIZO és főleg a feminista Bét Debóra túlhaladta az ortodoxiát.

On the reasons for the creation of Jewish Woman's religious and social networks

The study of social networks has been commenced by American and German ethno-sociologists, through examining the institutional network.

The present study is relevant to the research of family relationships as well as that of relatives as the subject of the study is the woman exiting from the exclusive family network, reshaping the new social ones. The profile of the discourse is further narrowed by the religious-ethnic feature of networks, where, in the present case, the protagonists are Jewish women.

Keywords: family relationships, social model, social networks, women's association, Zionism

Irodalom

BLASKÓ, Katalin: Kulturelle Netzwerke in Ungarn am Anfang des 19. Jahrhunderts, In: *Netzwerke und Transferprozesse*, Wien, Praesens Verlag 2018. 47–54.

DÄMMIG, Lara: Voluntary Work and Jewish Renewal: Observations on the Situation in Germany, In: *Gender, Memory and Judaism*, Budapest-Herne: Balassi Kiadó, Gabriele Schäfer Verlag, 2007. 25–33.

PAN, Yaling: Netzwerkbildung in China, In: *interculture journal Online-Zeitschrift für interkulturelle Studien Bd. 7, Nr. 6* (2008)

<https://www.interculture-journal.com/index.php/icj/artikle/download/70/103>
[2020.05.17]

SÖDER-MAHLMANN, Joachim: *Soziale Tatsachen und kollektive Vorstellungen. Zur Soziologie des Tauschs und der Erkenntnis*, Hannover, 2005. <https://www.ish.uni-hannover.de/8961.html> [2020.05.17]

SHALVI, Alice: Remembering the Past, Living the Present, Planning the Future, In: *Gender, Memory and Judaism*, Budapest-Herne: Balassi Kiadó, Gabriele Schäfer Verlag, 2007. 17–23.

Richard THURNWALD: *Grundfragen menschlicher Gesellung*, Ausgewählte Schriften, Forschungen zur Ethnologie und Sozialpsychologie, Bd. 2, Berlin, Dunkler u. Humblot, 1957.

Újságok:

Egyenlőség 1922, 1924, 1926, 1932, 1934

Zsidó Szemle 1930, 1934